

УДК 658:65.018

DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/10.7>**Іванова М.І.**

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту,
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»
ORCID: orcid.org/0000-0002-1130-0186

Ткаченко А.М.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Національний університет «Запорізька політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1061-4594>

Загорудько В.Л.

доцент кафедри менеджменту,
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4184-0447>

ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ, ВРАХОВУЮЧИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено застосування сучасних інструментів оцінювання рівня економічної безпеки, враховуючи конкурентоспроможність суб'єкта господарювання. При цьому використано загальнонаукові та спеціальні методи системно-структурного аналізу і синтезу. Вважаємо, що економічна безпека суб'єкта господарювання забезпечує ефективне використання ресурсів, високий рівень конкурентоспроможності, стійке функціонування у мінливих умовах зовнішнього середовища та високу частку ринку для здійснення комерційної діяльності. Запропоновано методу розрахунку комплексного, агрегованого показника рівня економічної безпеки, що враховує рівень його конкурентоспроможності. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на пошук шляхів забезпечення високого рівня економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, конкурентоспроможність підприємства, частка ринку, рівень економічної безпеки підприємства, індексний метод, експертний метод.

Постановка проблеми. Забезпечення економічної безпеки будь-якого суб'єкта господарювання ґрунтується на багатьох аспектах його функціонування. Перманентні зміни ринкового оточення безпосередньо впливають на рівень конкурентоспроможності підприємства та потребують від топ-менеджменту впровадження дієвих заходів для утримання наявних і утворення нових конкурентних переваг. Усе це можливо шляхом постійного оцінювання рівня конкурентоспроможності та його впливу на економічну безпеку підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Взаємозв'язок економічної безпеки та конкурентоспроможності на рівні регіону досліджено Р.Р. Білик [1] з апробацією отриманих результатів за авторською методикою. Розкриття категорії «економічна безпека» через дефініцію «конкурентоспроможність» є актуальним напрямом дослідження Т.А. Мовчан, Н.І. Демчук [2] та О.О. Фальченко [3]. Однак більшість розглянутих робіт носить суто теоретичний характер, що змушує вишукувати та апробувати дієві інструменти оцінювання рівня економічної безпеки, враховуючи конкурентоспроможність підприємства.

Мета статті полягає у застосуванні сучасних інструментів оцінювання рівня економічної безпеки, враховуючи основні аспекти функціону-

вання підприємства та рівень його конкурентоспроможності. Саме безперервний моніторинг рівня економічної безпеки дає змогу виокремлювати «вузькі місця» та своєчасно коригувати діяльність будь-якого суб'єкта господарювання. При цьому високий рівень конкурентоспроможності дає змогу отримати довгострокові переваги як на внутрішніх, так і зовнішніх ринках.

Виклад основного матеріалу. Взаємозв'язок економічної безпеки та конкурентоспроможності на рівні регіону було досліджено Р.Р. Білик [1]. Ученим до використання запропоновано алгоритм, який включає такі етапи: 1) формування системи показників економічної безпеки; 2) раціоналізація системи показників (3-4 фактори за кожним складником конкурентоспроможності); 3) збір та систематизація статистичної інформації, розрахунок індикаторів та аналіз отриманих даних. На жаль, автором складники конкурентоспроможності розглянуто дуже умовно, до них віднесено фінансово-економічний, соціальний, зовнішньоекономічний та інноваційно-інвестиційний складники, вони не інтегровані у результуючий показник, що унеможливило порівняння різних об'єктів дослідження між собою.

Теоретичний підхід до вирішення цього питання було запропоновано Т.А. Мовчан та Н.І. Демчук. Ми згодні з авторами, що конкурентоспроможність

необхідно розглядати як критерій і мету розвитку економічної системи, отже, економічна безпека стає необхідною умовою для її існування та розвитку. При цьому найбільш сприятливою є ситуація, коли відповідні характеристики чинників мікрорівня як індикаторів конкурентоспроможності та економічної безпеки окремих суб'єктів господарювання створюють водночас високу конкурентоспроможність та достатній рівень економічної безпеки країни [2]. Як висновок науковці довели, що найбільш повноцінним та прийнятним визначенням сутності економічної безпеки є такий стан функціонування, за якого підприємство та його продукція є конкурентоспроможними на ринку. Вважаємо, що глибокий рівень теоретичного дослідження доцільно було б поліпшити практичною апробацією отриманих результатів.

О.О. Фальченко «звувив» дослідження та довів, що «конкурентоспроможність як складова частина економічної безпеки характеризує ступінь відповідності внутрішніх можливостей розвитку підприємства зовнішнім можливостям, які генеруються ринковим середовищем» [3]. Ним було введено категорію «конкурентоспроможна безпека», проаналізовано чинники, що свідчать про її послаблення, та наведено черговість вирішення завдань для забезпечення економічної безпеки підприємства.

Уважаємо, що економічна безпека суб'єкта господарювання забезпечує ефективне використання ресурсів, високий рівень конкурентоспроможності, стійке функціонування у мінливих умовах зовнішнього середовища та високу частку ринку для здійснення комерційної діяльності.

Нами запропоновано до використання показник, який дасть змогу оцінити рівень економічної безпеки та ґрунтується на визначенні конкурентоспроможності підприємства. Уважаємо, що цей показник має бути комплексним і враховувати основні аспекти функціонування підприємства, та агрегованим, що дасть змогу враховувати лише ті чинники, що мають дієвий вплив на об'єктивність та адекватність оцінювання. До того ж необхідно враховувати різновекторність впливу окремих чинників на різні сфери діяльності суб'єктів господарювання. Уважаємо за доцільне використання зважених показників, що збільшить ефективність практичного використання результатів та дасть змогу імплементувати їх у господарську діяльність із метою забезпечення економічної безпеки. Даний підхід може вдало реалізуватися шляхом застосування джерел доступної вхідної інформації, обмеженого діапазону вар'ювання даних під час урахування дії більшості чинників. В основу розрахунку покладений загальновідомий індексний метод, який порівнює значення показників досліджуваного та базового підприємства:

$$J_i = \frac{N_i}{N_i^B} \quad (1)$$

$$J_i = \frac{N_i^B}{N_i} \quad (2)$$

де N_i – і-тий показник діяльності підприємства, для якого визначається індекс конкурентоспроможності; N_i^B – показник діяльності підприємства, що вибраний як базовий.

Базовим є показник діяльності того підприємства, яке за даною характеристикою посідає перше місце. Формула (1) використовується для розрахунку тих показників, значення яких характеризує високий рівень конкурентоспроможності, формула (2) – для таких, скорочення яких позитивно впливає на конкурентну позицію підприємства.

Запропонований показник рекомендовано використовувати для оцінювання рівня економічної безпеки, який, своєю чергою, залежить від ефективності і раціональності управління, наявності технології, ринкових можливостей тощо. Уважаємо, що конкурентоспроможність підприємства залежить від чотирьох груп факторів: конкурентоспроможності товару (К1); ефективності організації збуту та просування товару на ринку (К2); фінансового становища підприємства (К3); ефективності менеджменту підприємства (К4).

Кожна група (К1, К2, К3, К4) інтегрує низку факторів, які характеризують конкретну сферу діяльності підприємства, та може бути змінена за наявності специфічних аспектів. Визначаючи конкурентоспроможність товару (К1), враховуємо такі показники: наявність міжнародних стандартів якості; якість сировини і матеріалів; ціна продукції. Ефективність організації збуту та просування товару на ринку (К2) оцінюємо через такі показники: рентабельність продажів, коефіцієнт затовареності готовою продукцією. Фінансове становище підприємства (К3) рекомендовано оцінювати за такими показниками, як коефіцієнт оборотності активів (чим більше, тим краще); коефіцієнт абсолютної ліквідності; відношення заборгованості до активів. Ефективність менеджменту підприємства (К4) оцінюється за загальним коефіцієнтом рентабельності та рентабельністю основних фондів.

Практична апробація була виконана для таких великих промислових підприємств, як АТ «Дніпроважмаш» та ПАТ «Азовмаш» за результатами їхньої фінансової звітності [4]. Вихідні дані для розрахунку показника конкурентоспроможності підприємств ($K_{кст}$) в індексному виразі наведено у табл. 1.

Переведення отриманих даних до зважених здійснюється за експертною оцінкою. Відповідно до результатів [5], значущість конкурентоспроможності товару з огляду на загальну конкурентоспроможність підприємства становить 0,33, ефективності організації збуту та просування товару – 0,23, фінансового становища підприємства – 0,29, ефективності менеджменту

Таблиця 1

Індекси конкурентоспроможності підприємств

Показник	Значення показника		Значення індексу	
	АТ «Дніпро-важмаш»	ПАТ «Азовмаш»	АТ «Дніпро-важмаш»	ПАТ «Азовмаш»
<i>Конкурентоспроможність товару (K1)</i>				
Наявність міжнародних стандартів якості	2,000	3,000	0,670	1,000
Якість сталі (відсоток домішок), %	2,100	2,400	1,000	0,875
Ціна т, грн	32000	38000	1,000	0,842
Середнє значення	-	-	0,889	0,906
<i>Ефективність організації збуту та просування товару на ринку (K2)</i>				
Рентабельність продажів	0,008	0,021	0,380	1,000
Коефіцієнт заготовленості готовою продукцією	0,009	0,053	0,170	1,000
Середнє значення	-	-	0,184	0,667
<i>Фінансове становище підприємства (K3)</i>				
Коефіцієнт оборотності активів	1,480	1,140	1,00	0,770
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,002	0,007	0,286	1
Відношення заборгованості до активів	0,830	0,030	0,036	1,000
Середнє значення	-	-	0,441	0,923
<i>Ефективність менеджменту підприємства (K4)</i>				
Загальна рентабельність	0,1504	0,340	0,442	1,000
Рентабельність основних фондів	-0,030	0,400	-0,080	1,000
Фондовіддача	9,930	8,030	1,000	0,809
Середнє значення	-	-	0,456	0,936

підприємства – 0,15. Для наочності отриманих розрахунків конкурентоспроможність підприємства доцільно представити як чотирикутник, сформований чотирма векторами-променями. У кількісному виразі значення рівня конкурентоспроможності буде дорівнювати площі цього чотирикутника, тобто у формалізованому вигляді це можна представити як (3):

$$K_{ксп} = \frac{1}{2} \sin \alpha * \left(K_1^{звж} * K_2^{звж} + K_2^{звж} * K_3^{звж} + K_3^{звж} * K_4^{звж} + K_4^{звж} * K_1^{звж} \right) \quad (3)$$

де $K_1^{звж} = 0,33 * K_1$, $K_2^{звж} = 0,23 * K_2$, $K_3^{звж} = 0,29 * K_3$, $K_4^{звж} = 0,15 * K_4$; $\sin \alpha$ – кут між векторами у чотирикутнику, оскільки векторів у моделі чотири, то кут дорівнюватиме 90° , а оскільки $\sin 90^\circ = 1$, то (3) набуває вигляду (4):

$$K_{ксп} = \frac{1}{2} * \left(K_1^{звж} * K_2^{звж} + K_2^{звж} * K_3^{звж} + K_3^{звж} * K_4^{звж} + K_4^{звж} * K_1^{звж} \right) \quad (4)$$

Кожен вектор у своєму граничному значенні є радіусом кола, який відповідає максимальному значенню (ідеальний варіант) показника, що оцінюється. Результати оцінки внутрішньої конкурентоспроможності підприємства наведено на рис. 1.

Рівень економічної безпеки для підприємства, що здійснює виробничо-комерційну діяльність, повинен, окрім конкурентоспроможності,

враховувати кількісну міру, що характеризує реальний стан підприємства у ринковому середовищі – частку ринку. Отже, для визначення рівня економічної безпеки частку ринку також рекомендовано враховувати в рамках запропонованої моделі. Оскільки цей показник відноситься до екстернальних факторів, вводити його як додатковий додаток неправомірно, тому частка ринку (H) може бути висотою піраміди (як оптимальний кількісний параметр).

Використовуючи параметри конкурентоспроможності підприємства ($K_{ксп}$) та результуючий параметр H , отримуємо формулу для оцінки рівня економічної безпеки підприємства (5):

$$P_{Ебп} = \frac{1}{3} * K_{ксп} * H. \quad (5)$$

Результати розрахунків наведено у табл. 2.

Запропонована методика розрахунку рівня економічної безпеки ($P_{Ебп}$) має низку вагомих переваг, оскільки дає змогу порівнювати між собою, по-перше, результати господарської діяльності підприємства протягом кількох періодів функціонування; по-друге, суб'єктів господарювання однієї галузі; по-третє, підприємства різних галузей. Окремо наголосимо, що складники економічної безпеки можуть змінюватися залежно від специфіки господарської діяльності, форми власності, ринків реалізації готової продукції тощо. Усі ці та інші унікальні й специфічні складники можуть бути враховані у розрахунках із відповідним коригуванням коефіцієнтів вагомості.

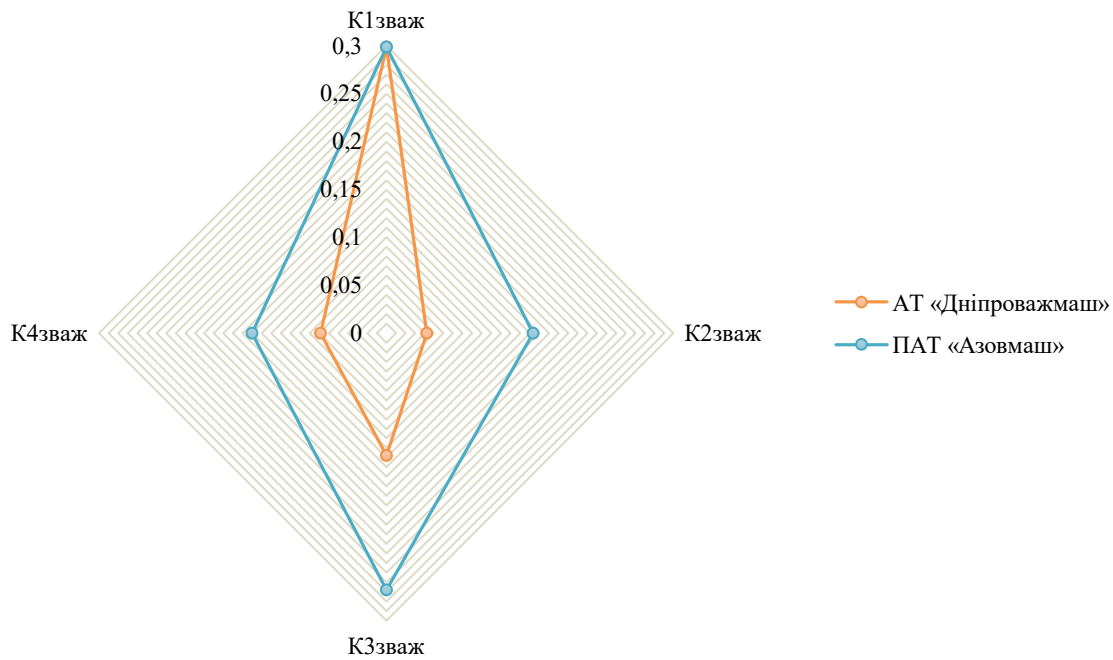

Рис. 1. Рівень показників конкурентоспроможності підприємства для АТ «Дніпроважмаш» та ПАТ «Азовмаш»

Таблиця 2

Оцінка рівня економічної безпеки підприємства для АТ «Дніпроважмаш» та ПАТ «Азовмаш»

Показник	Підприємство	
	АТ «Дніпроважмаш»	ПАТ «Азовмаш»
$K_1^{зваж}$	0,2933	0,2989
$K_2^{зваж}$	0,0424	0,1533
$K_3^{зваж}$	0,1278	0,2678
$K_4^{зваж}$	0,0684	0,1404
$K_{ксп}$	0,0233	0,0832
H	0,08	0,12
$P_{Ебп}$	0,000622	0,003329

Запропонований до використання підхід є доволі наочним, простим для розрахунків та порівняння результатів, що дає змогу виявити «вузькі місця» здійснення господарської діяльності.

Висновки. Підбиваючи підсумки даного дослідження, відзначимо, що економічна безпека суб'єкта господарювання забезпечує ефективне використання ресурсів, високий рівень конкурентоспроможності, стійке функціонування у мінливих умовах зовнішнього середовища та високу частку ринку для здійснення комерційної діяльності. Нами запропоновано до використання показник оцінювання рівня економічної безпеки, що ґрунтується на визначенні конкурентоспроможності підприємства. Цей показник є комплексним, агрегованим та враховує основні аспекти функціонування суб'єкта

господарської діяльності. За наведеною методикою доцільно використовувати зважені показники із застосуванням доступних джерел інформації, застосовуючи індексний метод. Конкурентоспроможність підприємства залежить від конкурентоспроможності товару, ефективності організації збуту та просування товару на ринку, фінансового стану підприємства та ефективності менеджменту підприємства. Рівень економічної безпеки підприємства повинен, окрім конкурентоспроможності, враховувати частку ринку як кількісну міру, що характеризує реальний стан підприємства у ринковому середовищі. Запропонована методика розрахунку рівня економічної безпеки дає змогу порівнювати між собою, по-перше, результати господарської діяльності підприємства протягом кількох періодів функціонування; по-друге, суб'єктів господарювання однієї галузі; по-третє, підприємства різних галузей. При цьому складники економічної безпеки можуть змінюватися залежно від специфіки господарської діяльності, форми власності, ринків реалізації готової продукції тощо. Запропонований до використання підхід є доволі наочним, простим для розрахунків та порівняння результатів, що дає змогу виявити «вузькі місця» здійснення господарської діяльності.

Подальші дослідження повинні бути спрямовані на пошук шляхів забезпечення високого рівня економічної безпеки, враховуючи «вузькі місця», виокремлені шляхом використання даного методичного підходу.

Список використаних джерел:

1. Білик Р.Р. Оцінювання взаємозв'язків економічної безпеки та конкурентоспроможності регіону. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2017. № 1. С. 23–30.
2. Мовчан Т.А., Демчук Н.І. Конкурентоспроможність підприємств як індикатор рівня економічної безпеки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. Вип. 18. Ч. 1. С. 96–99.
3. Фальченко О.О., Токарь Н.Б. Конкурентоспроможність як складова економічної безпеки підприємства. *Вісник НТУ «ХПІ». Серія «Технічний прогрес і ефективність виробництва»*. 2013. № 67(1040). С. 156–158.
4. Немцов В.Д., Довгань Л.Є. Стратегічний менеджмент : навчальний посібник. Київ : Експрес-Поліграф, 2002. 560 с.
5. Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України. Звіт емітента. URL : <https://smida.gov.ua> (дата звернення: 12.12.2019).

References:

1. Bilyk R.R. (2017) Otsiniuvannya vzaiemozv'iazkiv ekonomichnoi bezpeky ta konkurentospromozhnosti rehionu [Assessing the relationship between economic security and regional competitiveness]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 1. pp. 23–30.
2. Movchan T.A. and Demchuk N.I. (2016) Konkurentospromozhnist' pidpriemstv iak indyikator rivnia ekonomichnoi bezpeky [Competitiveness of enterprises as an indicator of the level of economic security]. *Naukovyj visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomichni nauky*, vol. 18. no. 1. pp. 96–99.
3. Fal'chenko O.O. and Tokar' N.B. (2013) Konkurentospromozhnist' iak skladova ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Settlement management as a central element of the mechanism of improving the economic security of the enterprise]. *Visnyk NTU «KhPI». Seriya: Tekhnichnyj prohres i efektyvnist' vyrobnytstva. Kh.: NTU «KhPI»*, no. 67(1040). pp. 156–158.
4. Nemtsov V.D., Dovhan' L.Ye. (2002) *Stratehichnyj menedzhment* [Strategic Management]. Kyiv : Ekspres-Polihraf. (in Ukrainian).
5. Stock market infrastructure development agency of Ukraine. Issuer report. Available at: <https://smida.gov.ua> (accessed 12 December 2019).

Ivanova Maryna*Dnipro University of Technology***Tkachenko Alla***Zaporizhzhia Polytechnic National University***Zagorudko Valerij***Dnipro University of Technology*

ASSESSING THE ECONOMIC SECURITY LEVEL, TAKING INTO ACCOUNT THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE

The article explores modern tools for economic security assessment, taking into account the competitiveness of the entity. General and specific methods of system-structural analysis and synthesis were used to identify the relationship between economic security and competitiveness; to systematize factors that impair economic security and most affect the competitiveness; the index method for a comparison of indicators of the studied and base enterprise and for expert evaluation to obtain weighted indicators. The theoretical research has revealed that most contemporary studies are purely of a review nature, which confirms the relevance of the work. The author's view is that the economic security of the entity ensures the efficient use of resources, high level of competitiveness, sustainable operation under changing environmental conditions and high market share for commercial activities. A method for calculating a complex, aggregate indicator of the level of economic security has been proposed; it takes into account the main aspects of the enterprise performance and level of its competitiveness. It has been found that the competitiveness of the enterprise, in turn, depends on the competitiveness of the goods, efficiency of sales and promotion of the goods in the market, financial condition of the enterprise and efficiency of the enterprise management. The application of weighted indicators will increase the efficiency of practical use of the results and will allow them to be implemented in economic activities. This approach is based on open sources for input information and the use of the index method. The proposed method allows comparing the level of economic security of: 1) one enterprise over several periods of operation; 2) different entities of the same industry; 3) enterprises of different industries. The components of economic security may vary depending on the specifics of economic activity, ownership, markets for finished products, et cetera. The proposed approach is quite visual, easy to calculate and compare the results. Further research should focus on finding ways to ensure a high level of economic security, taking into account the "bottlenecks" highlighted by using this methodological approach.

Key words: economic security, competitiveness of the enterprise, market share, level of economic security of the enterprise, index method, expert method.

JEL classification: D61, C13, O14.